

Итак, возникновение синонимов за счет внеязыковых и внутриязыковых факторов способствует не только обогащению лексического состава, но и совершенствованию стилистических возможностей турецкого литературного языка.

Выводы. Синонимы в турецком языке можно разделить на абсолютные и частичные. Абсолютные синонимы характеризуются максимальной близостью значений, частичные синонимы различаются оттенками значения в пределах данного понятия. По своему составу синонимы в турецком языке делятся на корневые, производные и сложные. Что же касается происхождения и способов образования синонимов, в этом плане имеются три основных направления: 1) развитие многозначности синонимов; 2) заимствования; 3) влияние диалектов.

Источники и литература:

1. Апресян Ю. Д. Избранные труды / Ю. Д. Апресян. – 2-е испр. и доп. – М. : Школа; «Языки русской культуры»; Издат. фирма «Восточная литература» РАН, 1995. – Т. 1 : Лексическая семантика : Синонимические средства языка. – 472 с.
2. Меметов А. Синонимы в крымскотатарском языке / А. Меметов // Советская тюркология. – 1974. – № 5. – С.16-22.
3. Шанский Н. М. Очерки по русскому словообразованию и лексикологии / Н. М. Шанский. – М. : Учпедгиз, 1959. – 246 с.
4. Шанский Н. М. Современный русский язык. Лексика / Н. М. Шанский. – М. : Просвещение, 1956. – 284 с.
5. Юлдашев А. А. Принципы составления тюркско-русских словарей / А. А. Юлдашев. – М. : Наука, 1972. – 246 с.
6. Большой русско-турецкий словарь : 100 тыс. слов и словосочетаний / В. Г. Щербинин. – 2-е изд. – М. : Рус. яз., 1998. – 680 с.
7. Большой турецко-русский словарь : 200 тыс. слов и словосочетаний / А. Н. Баскаков и др. – 2-е изд. – М. : Рус. яз., 1998. – 966 с.
8. Örnekleriyle Türkçe sözlük. – İstanbul : Milli Eğitim Basımevi, 2000. – 3337 s.

Юзвяк І.П.

УДК 811.161.2:811.512.161'373.423

УКРАЇНСЬКО-ТУРЕЦЬКА ЛЕКСИЧНА ОМОНІМІЯ У ФУНКЦІОНАЛЬНО-СЕМАНТИЧНОМУ АСПЕКТІ

Вивчення лексики конкретних мов як на синхронному зрізі, так і в діяхронії залишається одним із важливих питань сучасного мовознавства. Омонімія, як певний тип формальних зв'язків, безпосередньо зумовлена неспіввіднесеністю між планом вираження та планом змісту. Тому проблема омонімії стає частиною проблеми співвіднесення форми та змісту, що власне й призводить до необхідності як теоретичного, так і практичного її вивчення.

Актуальність дослідження зумовлена недостатнім вивченням міжмовної омонімії неспоріднених мов у вітчизняному та зарубіжному мовознавстві, значимістю результатів аналізу даних явищ для теорії лексичної семантики як української так і турецької мов.

Тому наша розвідка має *на меті* провести структурно-семантичний і функціональний аналіз українсько-турецьких омонімів.

Предметом нашого дослідження є явище міжмовної омонімії в неспоріднених мовах: українській та турецькій.

Об'єкт дослідження становлять міжмовні омоніми в українській та турецькій мовах з погляду їх змісту та функціонування.

Новизна дослідження полягає в тому, що ми вперше розглядаємо семантичне поле та функціонування міжмовних омонімів української та турецької мов.

Явище омонімії з давніх часів цікавило лінгвістів та філософів. Зацікавлення омонімією, походженням та розвитком омонімів в певних мовах, в сім'ях та групах споріднених мов, то зростало, то спадало, але ніколи повністю не зникало. Це пояснюється тим, що явище омонімії є багатоаспектним і потребує всестороннього мовного аналізу.

В сучасній науці про мову є загальноновизнаним той факт, що омонімія – абсолютна універсалія. Наявність омонімів у мові обов'язкова і закономірна. Вона зумовлена і фізіологічно (дією принципу економії в системі звукових оболонки слова), і самою природою мови як системи, і частково – існуванням в мові категорій симетрії та асиметрії. Парні категорії симетрії та асиметрії визнано сьогодні атрибутами будь-яких об'єктів-систем. Мовна система не є винятком. Симетрія тут – це співпадання ознак зіставляваних об'єктів. Асиметрія – необхідне доповнення симетрії, неспівпадання і різниця об'єктів за будь-якими ознаками, які порівнюються. Один з перших, хто висловив думку про закономірність омонімів був Л. Булаховський, який писав, що «омоніми – такі ж законні діти мовної творчості як і всі інші» [3, с.48].

В українському мовознавстві термін *міжмовна омонімія* обґрунтовує, зокрема, вчений М. Кочерган. Мовознавець стверджує, що «різномовні слова, які збігаються за формою, але відрізняються за змістом, здобувають однаковий статус, як і внутрішньомовні омоніми» [6, с.393]. Вчений цитує Р. Будагова, який визнає наявність міжмовної омонімії, якщо йдеться про споріднені мови, причому диференційне ситуацію в близькоспоріднених мовах та у мовах більш віддалених. По-іншому визначає міжмовну омонімію харківський вчений В. Дубічинський. Зокрема дослідник вважає, що «під міжмовною омонімією ми

розуміємо мінімум чотиричленну структуру (при зіставленні двох мов), можна спостерігати схожість зовнішніх форм інтернаціональних омонімічних лексем двох/ або більше мов” [4, с.118]. Він поділяє міжмовні омоніми на “співвідносні, коли спостерігається “дзеркальне” формально-семантичне відображення омонімів різних мов; частково співвідносні та неспіввідносні міжмовні омоніми, коли не спостерігається збігу значень омонімів зіставлюваних мов – часто внаслідок випадкового формального збігу [4, с.118].

Р. Будагов, відзначаючи специфіку міжмовних омонімів в близькоспоріднених мовах стверджував, що “одна справа, коли йде мова про неспівпадання між неспорідненими мовами (мова йде про семантичні неспівпадання формально однакової лексики), інша – між мовами близькими, в свою чергу в близькоспоріднених мовах створюється інша ситуація, ніж з віддаленими мовами” [2, с.142]. Ця “інша ситуація” пов’язана з тим, що більша частина міжмовних омонімів в таких мовах виникає в результаті розпаду полісемії як наслідок розширення/ звуження значень слів.

Природно, що між спорідненими мовами і тим більше близькоспорідненими мовами міжмовних омонімів більше, ніж в мовах з віддаленою спорідненістю. Більше того, між словами споріднених мов можуть виникати цілі ряди міжмовних омонімів як наслідок неоднакового розвитку значень спільних за походженням слів.

В україністиці сформувалася власна школа дослідників міжмовної омонімії. Заслужують на увагу дослідження російсько-української (Н. В. Заславська), українсько-польської (М. А. Беднаж) та українсько-чеської (О. Л. Паламарчук, Л. Ю. Кіцила) – міжмовної лексики омонімії різних лексико-граматичних розрядів з погляду їх походження та функціонування. Отож загальнотеоретичні засади, джерела і причини виникнення явища міжмовної омонімії близькоспоріднених мов з урахуванням їхньої частиномовної належності та формально-семантичної сертифікації вже відомі, натомість, коли явище міжмовної омонімії неспоріднених мов є малодослідженим. Вважаємо за доцільне розглянути теоретичні напрацювання про омонімію між неспорідненими мовами в тюркології.

Так, турецький мовознавець Мехмет Айгюн у праці “Німецько-турецька омонімія та її функціонування” досліджує омоніми турецької та німецької мов. У поле зору мовознавця потрапляють турецько-німецькі омофони. Дослідження охоплює 83 лексеми.

Треба зазначити, що дослідник розглядає ці омонімії одиниці як самостійні слова: *nur* – в німецькій мові використовують як прислівник та сполучник, у турецькій мові це слово функціонує лише як іменник. У німецькій мові як прислівник це слово вживають у значенні “*лише, самотньо*”, а як сполучник у значенні “*але, однак*”. Проте в турецькій мові, зазначає Мехмет Айгюн “частиномовна належність цього слова є лише іменник і означає воно “*світло, сяйво, блиск, промінь*” [8, с. 66].

Мовознавець зазначає, що в поодиноких випадках омофони турецької та німецької мов можуть функціонувати як іменники: нім . *armut* “*бідність, злидні*”, тур. *armut* “*груша*”. Зокрема, автор вказує на стилістичні особливості лексеми: в арго цей іменник вживають у значенні прикметника, що має значення *bön* – “*наївний, дурний*”.

Крім того, автор відзначає частиномовну приналежність лексеми та розкриває її функціонування в контексті. Як зауважив мовознавець, “лексеми порівнюваних мов переважно належать до різних частин мови, але більшість із них це іменники, рідше прикметники, прислівники та дієслова” [8, с. 61]. Дослідник вказує на граматичну невідповідність порівнюваних омонімів: так, наприклад, у німецькій мові коренева морфема у складі дієслова “*darstellen* має значення *показувати, оживляти, представляти, розповідати, складати; виражати* в турецькій мові – лексема *dar* – функціонує у значенні прикметника *недостатній, вузький, нервовий* і як прислівник *ледве-ледве, тільки, лише*” [8, с. 59].

Мовознавець також зазначає, що у дослідженні “до уваги не було взято чимало слів з однаковим значенням, які запозичені з інших мов” [8, с.70]. Це переважно терміни: *akustik, alarm, arena, balkon, bank, barbar, benzin, beriberi, beton, büro, bürokrat, dekan, dekar, dekor, demokrat, despot, diplomat, disko, doktor, doktrin, doping, dübel, ego, egoist, elektron, elektronik, etamin,final, firma, form, gala, gangster, gen, genetik, general, global, gong, granit, hangar, hektar* та інші.

Явище українсько-турецької омонімії як вияву омонімії неспоріднених мов є новим та цікавим дослідженням диференціації у функціонально-семантичному аспекті досліджуваних мов.

У процесі дослідження виявлено 90 пар лексичних міжмовних омонімів, що є показовим результатом для неспоріднених мов. Варто додати, що під час добору та систематизації матеріалу як джерельну базу використано лише три двомовні перекладні словники. Основним принципом відбору лексем був збіг початкової форми слів, хоч існує значно більше слів, що збігаються в одній із форм парадигми відмінювання, що може стати окремим об’єктом дослідження українсько-турецької омонімії.

Лексико-семантичне структурування міжмовних омонімів спирається, з одного боку, “на досвід зіставлення лексики за поняттєвими полями (Л. О. Новикова, Д. М. Шмельова та ін.), а з іншого – зорієнтовується на відомі в мовознавстві принципи класифікації типологічних омонімів за змістом” [1, с. 9].

Традиційний поділ міжмовних омонімів на повні, коли значення полісемічного чи моносемічного слова не збігається, та часткові, коли розбіжності виявляються на основі спільних елементів семантичної структури лексем, далеко не вичерпує усього комплексу системно-структурних характеристик досліджуваних одиниць.

Щодо українсько-турецької міжмовної лексичної омонімії, варто зазначити і про специфіку семантичних розбіжностей. Отож повні гомогенні міжмовні омоніми – це, як правило, однозначні омопарі одиниць, серед яких виділяємо:

1.1. Такі, що повністю розійшлися в семантиці, а таких лексичних омонімів більшість, бо це неспоріднені мови: укр. *альянс* – “спілка, об’єднання на основі договірних зобов’язань”, тур. *alyans* –

“перстень”; укр. *балада* – “віршований твір на героїчну, легендарну або казкову тему”, тур. *balada* – “курча”; укр. *бал* – “великий вечір з танцями”, тур. *bal* – “мед”; укр. *бардак* – 1. “невиконання законів та приписів, відсутність порядку”, 2. “те саме, що бордель”, тур. *bardak* – “склянка”; укр. *баян* – “велика вдосконалена гармонія із складною системою ладів”, тур. *bayan* – “пані”; укр. *джем* – “густе варення з фруктів або ягід, що має вигляд желеподібної маси”, тур. – *cem* означає сукупність предметів або осіб, зібраних за яким-небудь принципом (зібрання); укр. *імла* – “повітря густо насичене водяною парою, туман”, тур. *imla* – “диктант”; укр. *кулак* – “стиснуті пальці”, тур. *kulak* – “вухо”; укр. *кум* – “1. хрещений батько стосовно до батьків хрещеника і хрещеної матері.” 2. “приятель у звертанні”, тур. *kum* – “пісок”; укр. *кара* – “суворе покарання”, тур. *kara* – 1. “земля”, 2. “чорний”; укр. *рух* – “процес розвитку, внаслідок якого відбувається зміна якості предмета, явища”, тур. *ruh* вживається в значенні “душа”; укр. *патрон* – “пороховий заряд, засіб вистрілу”, тур. *patron* – “господар”; укр. *тільки* – “майже, зараз, щойно”, тур. *tilki* – “лисиця”; укр. *хата* – “сільський одноповерховий житловий будинок”, тур. *hata* – “помилка”; укр. *яма* – “заглиблення в землі”, тур. *yama* – “латка”; укр. *язик* – “рухомий орган мовлення”, тур. *yazik* – “школа, жаль з приводу чогось” та багато інших.

Причиною виникнення цих пар міжмовних омонімів є оказіональний (випадковий) збіг, тому ми не спостерігаємо жодних подібностей у семантиці проаналізованих лексичних одиниць.

1.2. Лексичні міжмовні омоніми, що позначають подібні референтні сфери чи частково збігаються за значенням.

Серед таких: укр. *барак* – “житлове приміщення, призначене для тимчасового користування”, тур. *baraka* – “казарма”; укр. *будяк* – “колюча трав’яниста рослина”, тур. *budak* – “гілка, пагін дерева”; укр. караван – “валка в’ючних тварин (верблюдів, мулів, ослів), що перевозять пустелю, степом вантажі та людей”, тур. *karavan* – “критий віз із кінною упряжкою”; укр. *журнал* 1. “періодичне друковане видання у вигляді книжки”, 2. “книга чи зошит для систематизації записів чого-небудь”, тур. *jurnal* “інформація, яка не підлягає розголошенню, тримається в секреті від інших, таємна”; укр. *кафтан* “жупан”, тур. *kaftan* 1. “верхній одяг без рукавів на зразок плаща”, 2. “покривало для подушки, ліжка”; укр. *кавун* 1. “баштанна сланка рослина з великими їстівними плодами”, 2. “круглий плід цієї рослини з солодкою червоною серединою”, тур. *kavun* “диня”; укр. *кювет* “водостічна канава вздовж шляху і залізничного полотна” – тур. *küvet* “ванна”.

Проаналізувавши цю семантичну групу, ми можемо припустити, що ці міжмовні омоніми пари виникли внаслідок звуження чи розширення лексичного значення тих чи інших слів, оскільки вони позначають референту сферу їх вживання на синхронному рівні існування мови.

Важливим моментом, який би хотілося б зазначати є той факт, що українсько-турецькі міжмовні омоніми, для яких характерні повні розбіжності семантичної структури, спричиняють лексико-семантичну інтерференцію. Нерозрізнення в мовленні таких лексем призводить до порушення змісту висловлювання або його двозначності: укр. *бардак* – хаос, бордель, тур. *bardak* – склянка; укр. *імла* – повітря густо насичене водяною парою, туман, тур. *imla* – диктант, укр. *лапа* – 1. Стопа, нога тварини. // порівн., перен., зневажл. рука або нога тварини (звичайно велика, незграбна), тур. *lapa* – каша, укр. *кабан* – 1. Самець свині. 2. Дика свиня, вепр, тур. *kaban* – куртка, укр. *кум* – 1. Хрещений батько стосовно до батьків хрещеника і хрещеної матері. 2. Приятель у звертанні, тур. *kulak* – вухо, укр. *сон* – стан спокою організму людини і тварини, тур. *son* – кінець, останній, укр. *хата* – сільський одноповерховий житловий будинок, тур. *hata* – помилка, укр. *шурпун* – кріпильний гвинт, тур. *şurup* – сироп, укр. *язик* – рухомий орган мовлення, тур. *yazik* – школа, жаль з приводу чогось та багато інших.

Отже, на підставі семантичного критерію українсько-турецька омонімія може бути кваліфікована як самостійне явище діалінгвальної лексико-семантичної системи, яка відображає подекуди контактування мов на певному синхронному зрізі, проте здебільшого – випадковий збіг.

Перспектива дослідження полягає в тому, що міжмовні омоніми потребують різнопланового вивчення, враховуючи семасіологічний, ономасіологічний аспекти зіставлення та системно-структурну характеристику цих одиниць. На нашу думку, можна провести дослідження українсько-турецьких міжмовних омонімів на фонетичному, словотвірному та морфологічному рівнях мовної структури.

Джерела та література:

1. Беднаж М. А. Польсько-українська міжмовна омонімія: автореф. дис. ... канд. філ. наук / М. А. Беднаж. – К., 2000.
2. Будагов Р. А. Ложные друзья переводчика / Р. А. Будагов. – М., 1974.
3. Булаховський Л. А. Українська мова / Л. А. Булаховський. – К., 1928.
4. Великий тлумачний словник української мови / уклад. В. Т. Бусел. – К., 2004.
5. Дубічинський В. В. Лінгвістичний апарат на опис лексичних та термінологічних паралелей / В. В. Дубічинський // Збірник Харківського історико-філологічного товариства. – Харків, 1993. – Т. 1. – (Нова серія).
6. Кочерган М. Словарь русско-украинских межъязыковых омонимов / М. Кочерган. – К., 1997.
7. Турецко-русский и русско-турецкий словарь / сост. Т. Е. Рибальченко. – М., 2005.
8. Aygün Mehmet. Almanca ve türkçe'deki sesteş kelimeler ve bu kelimelerin her iki dildeki karşılıkları ve fonksiyonları / Mehmet Aygün // Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü *Dergisi*. – Konya, 2007. – № 17. – S. 53-71.